

Sammanfattning av From where do we go now? A workshop on current research about education on antisemitism, Judaism and the Jewish minority in school, Malmö universitet, 13-14 sept 2023

Var står forskningen om antisemitism och judar i skolan idag och åt vilket håll behöver den framför allt röra sig? Den 13-14 september var det uppstart för det VR-finansierade nätverket "Learning, prevention and consequences of antisemitism in the Swedish educational system"¹ under rubriken "From where do we go now?" och en grupp initierade forskare och praktiker möttes på Malmö universitet för att formulera fältet som det ser ut idag, identifiera kunskapsluckor och initiera framtida arbete och samverkan. Det lyckade tvådagarsseminariet bestod av två sessioner med presentationer och efterföljande diskussion samt två workshops som i rundabordsform behandlade dels forskningsfältets läge, dels vilken kunskap som behövs för att utveckla utbildningsstrategier mot antisemitism. Dessutom hade workshopen möjlighet att bli inspirerade av två keynotes; en av Paula Cowan, University of the West of Scotland, och en av Julia Bernstein, Frankfurt University. I workshopen deltog ca 25 personer: en blandning av akademiker och praktiker samt några internationella gäster.

Efter workshopen är det möjligt att ringa in ett antal teman som framstår som centrala för nätverket att fortsätta att arbeta med, vilka på olika sätt aktualiserades under workshopens olika sessioner. Nedan fördjupas dessa teman och vad som framkom om dem under workshopen.

Judiska elevers upplevelser och bilder av judar i skolan

Keynotehållaren Julia Bernstein, som forskat om antisemitism och judiska ungdomars upplevelser i den tyska skolan, ansträngde sig i sitt anförande för att synliggöra och skapa empati för de judiska upplevelserna i skolan. Hur känner man när alla blir obekväma när man säger att man är jude? Hur känner man när man får höra av skolpersonal att man överdriver när man berättar om antisemitiska incidenter? Hur känner man när man blir tillsagd att hålla sin judiska identitet dold? Hennes forskning har visat att skolor ofta inte tar upplevelser av antisemitism på allvar utan gör dem till ett judiskt problem. Målsättningen med forskningen är att belysa strukturell antisemitism och synliggöra antisemitiska incidenter som man inte finner om man letar efter antisemiter. I Tyskland finns också en specifik funktion för antisemitismen: att hantera skulden över Förintelsen. Det gör att det kan finnas ett fokus på att skydda den egna självbilden snarare än att lyssna på judiska upplevelser.

Frånvarande i mycket forskning om antisemitism är judiska upplevelser. Dessa står dock i centrum i det forskningsprojekt som nyss startats om antisemitiska uttryck i Sverige och judiska ungdomars upplevelser. Projektet drivs av Gustav Westberg (Örebro universitet), Charlotta Seiler Brylla (Stockholms universitet) och Henning Årman (Stockholms universitet), och presenterades på workshopen av Henning Årman. Det övergripande syftet att undersöka antisemitismens semiotik och judiska ungdomars erfarenheter genom ett diskursanalytiskt förhållningssätt och inom ramen för språkvetenskap och barn- och ungdomsvetenskap. Judiska barns och ungdomars röster och aktörskap är viktiga i projektet, som framför allt är tänkt att fokusera på hur de relaterar till radikalnationalistisk propaganda. För att få fram vardagsantisemitism som ungdomarna upplever ska

---

¹ Nätverket är finansierat av Vetenskapsrådet under åren 2023-2026 och leds av en styrgrupp bestående av Christer Mattsson (Göteborgs universitet, projektledare), Mirjam Katzin (Göteborgs universitet/Malmö stad, koordinator), Malin Thor Tureby (Malmö universitet), Lars M Andersson (Uppsala universitet), Claes Tänggh Wrangel (Uppsala universitet) och Oscar Österberg (Forum för levande historia).

de engageras som medforskare i projektet. Projektet har nyligen inletts och nu pågår ett arbete för att rekrytera judiska unga som vill delta.

En angränsande fråga är vad det finns för syn på judar i skolan idag och vilka föreställningar som är förhärskande. Björn Westerström (Malmö stad) presenterade ett kommande utbildningsmaterial, vilket görs i samarbete med Yad Vashem, som fokuserar på att lyfta unga judiska röster i undervisningen och som bygger på autentiska intervjuer med unga judar. Utbildningsmaterialet ska bygga på att man får ta del av en berättelse om en judisk elevs erfarenhet av utsatthet i skolan, vilket sedan ska diskuteras utifrån hur antisemitism kan manifesteras och vilka konsekvenser det kan få.

Diskussionen i rundabordssamtalen lyfte bland annat bristen på aktörsorienterade perspektiv. Exempelvis finns det ingen kunskap om hur judiska ungdomar upplever att möta antisemitiska budskap på nätet, vilket i praktiken uppfattas som ett allt större problem i gruppen. Det kan också belysas hur (bristfälligt) undervisningen om nationella minoriteter implementerats i skolan. I de fall sådan undervisning alls förekommer tycks det oftare vara på ett sätt som exotifierar minoriteter än som belyser den svenska statens historiska förtryck av minoriteterna.

Hur ska man implementera undervisning om antisemitism bättre i skolan?

Här står skolpersonalens och lärarnas kunskaper om antisemitism, liksom tillgängliga läromedel och andra resurser i centrum. Paula Cowan lade i sitt keynoteanförande fram ett konkret förslag om att integrera antisemitism i undervisningen på liknande sätt som ett mänskliga rättighetsperspektiv har integrerats, genom att mainstreama ämnet. Inte minst behöver det, menade hon, finnas bättre stöd och resurser för lärare att inkorporera frågor om antisemitism i undervisningen. Det är tre delar som behöver belysas, var för sig och tillsammans; historisk antisemitism, antisemitism i Förintelsen och samtida antisemitism. En målsättning bör vara att eleverna själva ska ges verktyg att aktivt adressera antisemitism som de stöter på i sin vardag.

Det behövs också mer kunskap om hur antisemitism tar sig uttryck i klassrummet idag. Här kan Jennie Karlssons (Göteborgs universitet) nyss påbörjade forskningsprojekt bli av stort intresse. Hon ska, genom fältstudier och med hjälp av intersektionella perspektiv, undersöka hur frågor om antisemitism förstås på skolor idag och hur utbildningsinsatser mot antisemitism uppfattas av skolpersonal och elever. Det lyftes i diskussionen att antisemitism ibland kan ha funktionen av ett slagfält mellan skolpersonal och elever, där en intergenerationell konflikt kan spela in. Antisemitism behöver förstås som ett komplext problem ("a wicked problem") som därför behöver angripas på många olika arenor. Men att arbeta med frågor om antisemitism i skolan blir därför också ett sätt att adressera andra problem. Antisemitism kan alltså på det viset ses som en nyckel till en förståelse av flera centrala samtida frågor och det vore fruktbart för skolan att arbeta med frågan utifrån denna syn.

Mathan Shastin Ravid som arbetar för Svenska kommittén mot antisemitism (SKMA) redogjorde för de konkreta erfarenheter som organisationen har samlat in genom sin mångåriga verksamhet med att utbilda om Förintelsen och antisemitism. Han berättade bland annat att det är vanligt att ordet "jude" används som en förolämpning i skolan, att elever tror på konspirationsteorier och att judiska elever blir verbalt och fysiskt attackerade. Samtidigt uppfattar SKMA att många lärare har liten eller ingen kunskap om antisemitism, särskilt om dess samtida former. Antisemitism identifieras bara i flagranta attacker mot judar och det händer att man på skolor där det inte finns någon elev som är öppen med sin judiska identitet uppfattar att man därmed inte kan ha ett problem med

antisemitism. Det är också vanligt att man enbart uppfattar antisemitism som ett historiskt problem. För att motverka detta undervisar SKMA lärare bland annat med fokus på likheter och förändringar i antisemitiska idéer genom historien, om antisemitismens huvudsakliga egenskaper och viktiga kodord samt om konspirationsteorier och propaganda på nätet. De har också tagit fram utbildningsmaterial tillsammans med Forum för Levande Historia (www.antisemitismdaochnu.se).

I diskussionerna framkom att ett grundläggande problem i skolan är att vikta kunskapsuppdraget mot demokrati- och värdegrundsuppdraget. Att implementera frågor om antisemitism kan visserligen anses vara relevant för båda dessa uppdrag, men försvåras ändå av att det senare uppdraget ofta nedprioriteras till förmån för det första. Här spelar också skollädaarna en roll. Hur ser styrningen ut i relation till dem och hur styr de skolan? En aspekt här kan vara att rädslan för att skolan ska stigmatiseras gör att rektorer väljer att inte reagera på antisemitiska incidenter, särskilt i högstatusområden. Bland lärare uppfattas att det finns en kunskapsbrist om frågorna och en rädsla för att göra fel eller för konflikter. Det kan också uppfattas som svårt att implementera undervisning om antisemitism i befintliga strukturer, utöver historieundervisningen om Förintelsen.

När det gäller undervisning och lärande om Förintelsen specifikt, vilken roll ges antisemitism?

Forskningsfältet om undervisning och lärande om Förintelsen (TLH) är förvånansvärt tomt på forskning om antisemitism. Detta konstaterades i den stora metastudie som publicerades häromåret (Pistone et al, 2021) och var också ett tema i flera av de presentationer som hölls under nätverkets workshop. I sitt keynoteanförande framförde Paula Cowan, som har arbetat mycket med denna fråga både i forskning och konkret praktik, att undervisning om Förintelsen många gånger är det lättaste sättet att inkorporera frågor om antisemitism i undervisningen, därför att det är ett av få ställen där läroplaner ger utrymme för det, men att denna chans ofta missas. Detta kan bland annat ses genom hur Förintelsens minnesdag hanteras i skolor: det är positivt att dagen uppmärksammas, att det har blivit mer utbrett har givit frågan mer plats och lett till framtagandet av resurser, men allt för många gånger blir det en dag som handlar om förtryck mot alla grupper på ett universaliserande sätt som osynliggör det specifikt antisemitiska i händelsen. Istället ligger fokus på fördomar, förtryck och folk mord. På liknande sätt kan man belysa undervisning som utgår från Anne Franks dagbok: den är en möjligt positiv utgångspunkt men det är problematiskt hur ofta det judiska perspektivet och frågan om antisemitism försvinner när boken används i skolan. Cowan framhävde att undervisning om Förintelsen måste inkorporera antisemitism för att Förintelsen ska bli begriplig som historisk händelse. För att inte reproducera antisemitism som enbart en historisk händelse behöver fokus dock ligga på kontinuitet och förändring i undervisningen om detta.

Frågeställningen är också central i den forskning som Ola Flennegård (Göteborgs universitet), som räknar med att försvara sin avhandling våren 2024, har bedrivit. Han har studerat svenska lärares didaktiska strategier och elevers perceptioner av dessa under studieresor till Förintelsens minnesplatser, och presenterat dem i tre redan publicerade artiklar. Resultaten pekar mot att lärarnas syften är att motverka allmän främlingsfientlighet, mobbing och utsatthet framför att tala om och motverka antisemitism. Ibland är det inte ens Förintelsen som historisk händelse som står i centrum för undervisningen under resorna, utan snarare frågor av universell karaktär. Förklarande ansatser saknas ofta. Istället framställs händelsen som ett resultat av "avkontextualiserad rasistisk ondska" och binds till frågor om vad som sker i elevernas vardag och inte till antisemitism i historisk eller nuvarande form.

Liknande frågor planeras att behandlas i det tentativa projekt som presenterades av Marianne Sjöland (Malmö universitet). Projektet handlar om unga människors föreställningar och kunskap om Förintelsen och syftar till att identifiera och undersöka hur historiekulturella faktorer påverkar kunskap om och uppfattningar om Förintelsen bland gymnasieelever och lärarstudenter i Sverige, Norge och Danmark. Projektet tar sin utgångspunkt i den studie som redovisats i Alvé, Karlsson & Sjöland (2022), som bygger på nationella prov i historia och visar att under åren 2014-2017 och 2019 kunde mer än 25 procent av svenska elever i gymnasieskolan inte ange två orsaker till Förintelsen. Elever som misslyckades med testuppgiften skrev istället känslomässiga och moraliskt laddade berättelser om Förintelsens offer och förövare där influenser från populärkultur var tydligt synliga.

Hur kan konspirationsteorier och andra svåra frågor hanteras i klassrummet?

Historiedidaktikern David Rosenlund och utbildningsvetaren Janna Lundberg redovisade ett pågående forskningsprojekt där de studerar lärares användning och erfarenhet av ett material som har tagits fram av Malmö stad för att hjälpa lärare att hantera antisemitism i samband med att Israel/Palestina-konflikten diskuteras. Materialet fokuserar på de didaktiska greppen "multiperspektivitet" och "relationellt förhållningssätt" och studien ska undersöka hur lärarna använder dessa begrepp i sin praktik i klassrummet. Begreppet multiperspektivitet handlar om att se den andra sidans perspektiv och berör framför allt innehållet i undervisningen, medan relationell pedagogik handlar om klassrumskontexten och syftar till att arbeta genom emotioner, sociala band och identitet.

Maja Gildin Zuckerman och Asger Banner Lundemose, som arbetar på det danska regeringskansliets center för dokumentation och mot extremism, presenterade deras pågående arbete för att ge lärare fler verktyg att hantera konflikter i klassrummet. Arbetet är en del av den danska strategin mot antisemitism och viljan är att integrera frågorna om antisemitism i en bredare kontext som också tar sig an liknande problematik. Att arbeta förebyggande i skolorna ses som en central åtgärd och därför genomförs fortbildningar för lärare i hur de ska hantera polarisering i klassrummet.

Diskussionen i grupperna lyfter fram att det finns en begränsad kunskap och förståelse om vad konspirationsteorier är i skolan, att relationell pedagogik och kunskap om bemötande i de här frågorna behöver utvecklas och att sociala medier behöver vara en aspekt som tas hänsyn till i alla forskningsprojekt på området. Det kan bli en krock då elevernas livsvärld, som idag i mycket formas av intryck från sociala medier och internet, möter lärarens och skolans syn på kunskap om de här frågorna. Det finns ett avstånd mellan vad ungdomar får för kunskap om Förintelsen och judar i sociala medier och den bild som skolan vill förmedla. Det här är ett exempel där förståelsen av dåtid och nutid behövs parallellt för att problemet fullt ut ska uppfattas. Å andra sidan kan det också vara problematiskt att göra konspirationsteorier till en kunskapsfråga, när det också handlar om identitet och livsvärld och behöver hanteras relationellt av läraren. Därför behöver lärares förmågor att bemöta affekter och att verka som mer än rena kunskapsförmedlare utvecklas för att hantera denna problematik. Detta faktum kräver pedagogiska verktyg som många lärare saknar idag och det konstaterades att frågan är förbisedd i utbildningspolitiken.

Relationen mellan förståelsen av antisemitism och rasism

Detta tema dök upp som en smal röd tråd genom hela workshopen och här har nätverket intressanta möjligheter att i en svensk kontext utforska nya teoretiska verktyg för att förstå

strukturell antisemitism med hjälp av en kombination av kunskap om antisemitismens väsen och teorier om rasismens funktioner. Det finns en påtaglig brist på förståelse av vad strukturell antisemitism är, vilket gör att antisemitism i stället placeras hos den "Andre". Strukturell antisemitism i majoritetssamhället bör därför studeras med en kritisk ingång (diskussionen nämnde bland annat "critical antisemitism studies" som ett intressant fält att utforska). Det framhövdes i rundabordssamtalen att det alltid är lättare att studera organiserad antisemitism men meningsfullt att också studera "vardagsantisemitism" och konspirationsteoriernas stora utbredning i majoritetsbefolkningen.

En värdefull insats vore att etablera ett språk för strukturell antisemitism i den svenska debatten. Nästa arrangemang i nätverket väntas bli en konferens om rasism i skolan, i samarbete med Centrum för mångvetenskaplig forskning om rasism, vilket är välkommet och i linje med ambitionen att överbrygga forskning om antisemitism och forskning om rasism i övrigt.

Och vart går vi nu?

En av de framgångsrika aspekter med nätverket som lyftes av gruppen i workshopens avslutande rundabordsdiskussion, var det positiva i disciplinöverskridande arbete. Mötet och kunskapsdelningen mellan forskare och praktiker framhövdes också som väldigt fruktbart och något att fortsätta. På så vis kan båda parter följa utvecklingen inom området och forskningsresultaten resultera i konkreta resurser att använda i skolan. Det disciplin- och professionsöverskridande nätverket möjliggör också ett arbete som når akademins samtliga tre ben: fördjupad forskning i relevanta frågor; förbättrad undervisning till dem som ska ut i verksamheterna, samt medial och annan uppmärksamhet kring frågorna. Det finns ett behov av att skapa en arena i vilken former, innehåll och metoder kan utvecklas för att sedan implementeras, exempelvis på lärarutbildningen. Detta nätverk kan tillhandahålla en sådan arena.

Det lyftes som en bra idé för framtiden att anordna en workshop där nätverket försöker skriva tillsammans, identifiera möjliga gemensamma projekt och specificera möjliga samarbeten. Redan denna första träff etablerades flera samarbetsprojekt och intressanta kontakter knöts mellan personer som inte tidigare var bekanta. Det framhövdes att det är inspirerande att i en sådan här svår fråga få vara en del av ett kollektiv och se var ens forskningsprojekt passar in i den större bilden. Workshopens uppstart lovar mycket gott för ett fortsatt arbete, vilket förhoppningsvis mynnar ut i ett förstärkt forskningsfält, bättre undervisning och ett större samt mer insatt fokus på frågorna i det offentliga samtalet. Att framöver ytterligare ta in internationella perspektiv och erfarenheter framhölls också som viktigt för att bygga på nätverkets kunskaper.